

MA-308

Somogyi Mihály levele

viparasi adattal

gyűjtő

forrás: slóva

gyűjtés ideje: 1963

Tartalom: 1. Számúval kapcsolatos

Iskola

39 lap

Közlöny mutató; 1963

1963; XXVIII

Iratgyűjtő

MSZ 5617

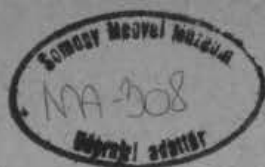
PAPIRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

Leletanyag

1963. 07. 29. sz. 810-as tétele a/d

V/5/56

Alsók.

1963. III. 1

RIPPL-RÓNAI MÚZEUM
KAPOSVÁR
Telefon: 23-74. — Postafiók: 79.

810

... azonosítására szükséges volt felidézni
... a hagyományok parancsai mellett, a
... a hagyományok parancsai mellett, a
... a hagyományok parancsai mellett, a

... a hagyományok parancsai mellett, a
... a hagyományok parancsai mellett, a
... a hagyományok parancsai mellett, a

A f ö l d m ű v e l é s s z a k n y e l v e

A l s ó k o n

... a hagyományok parancsai mellett, a
... a hagyományok parancsai mellett, a
... a hagyományok parancsai mellett, a

... a hagyományok parancsai mellett, a
... a hagyományok parancsai mellett, a
... a hagyományok parancsai mellett, a

Göröncsér Ilona
magyar- történelem- rajz szakos
hallgató ~~.....~~ pályamunkája

Pécs, 1963. márc.1.

... a hagyományok parancsai mellett, a
... a hagyományok parancsai mellett, a
... a hagyományok parancsai mellett, a

Mezőgazdaságunk szocialista nagyüzemmé való fejlődése következtében azok a hagyományos paraszti gazdálkodási módok, amelyeket népünk sok-sok évszázados tapasztalattal szerzett meg, pár évtizeden belül feledésbe merülnek. Most amikor különböző gépek zugásától hangos a határ, az ősi szerszámok használata, valamint egyes művelési módok alkalmazása is feleslegessé válik - ezzel együtt ezek szakszókincese is az idő homályába vész.

Dolgozatomban Alsók község hagyományos paraszti gazdálkodási módjait, ezek szakszókincesét igyekeztem megörökíteni a helyi nyelvjárási elemek felhasználásával. Az említett szakmunkákon kívül idősebb /50-70 éves/ emberek elbeszélései szolgáltatták az anyagot. Körülbelül a századfordulótól az 50-es évekig, a nagyüzemi gazdálkodás megkezdéséig terjedő időszak hagyományos gazdálkodási módját írtam le.

Alsók község Somogy megyében fekszik, az ország délnyugati részén a jugoszláv határtól kb. 5-6 km-nyire. Fényes Elek 1851-ben készített Magyarország Geographiai Szótára c. munkájában a községre vonatkozóan ezt olvashatjuk: "Alsók, magyar falu, Somogy vármegyében, Csurgóhoz 1/2 óra, 9 katholikus, 674 református, 47 ágostai, 12 zsidó lakos, református anyaekklézsiával. Erdéje derék, földjei is termékenyek. Pöldesúr gr.Festetics Tasziló."

A község nagyon régi település lehet, erre vall érdekes települési módja: rendkívül kanyargós utcái vannak, a telkek nagyon kicsik, emiatt a házak zsúfoltak. Mivel a legtöbb helyen az udvar olyan kicsi, hogy gazdálkodásra nem alkalmas - az istállót és pajtát nem a telekre építették, hanem a "kerbe." A falut u.n. kertek vették körül, minden telekhez tartozott még egy kert is, amelynek egyik részébe építették az "istállót, pajtát, szűrüt", a fennmaradt részt gyümölcsfákkal ültették be és kaszálónak használták. Tehát a szarvasmarhát, lovat itt tartották, ide jártak ki "ötetnyi", a cséplést is itt végezték. "Amöllik gazdának a kerbe vót az istállója, az csak a baromfit és a disznót tartotta otthon". Néhány helyen, ahol egy kicsit nagyobb volt az udvar, az istállót is ide építették. Ilyen helyeken az istállót, a pajtát, disznóólat építették "uccafrontra", a házat pedig az udvar "hátullába".

Ma már ez az építkezési mód csak az öregek emlékezetében él. A kertekben lévő pajták, istállók hosszabb ideig megmaradtak, csupán az elmúlt években kerültek lebontás alá.

Az idős emberek emlékezete szerint e furcsa településnek az oka a török támadások elleni védekezésben rejlik. A támadásokat megelőzően egymástól nem messze több település is volt. Hogy az állandó zaklatások ellen jobban tudjanak védekezni, az eddig szétszórt települések lakossága összetömörült, egy helyre költözött. A falu határában lévő néhány dülönév őrzi eme települések emlékét: Malomhőgy, Méhes, Pusztá, Várdomb - ez utóbbi mocsárral, sással, náddal körülvevett nagyobb kiemelkedés mélyen bent a "berőkbe" /még ma is ez a terület esős időben nagyon vízenyős/, - arról nevezetes, hogy nagyobb támadások előtt a falu lakossága ide menekült.

A falut egy kis patak /Sárgáttyai árok/ osztja ketté, a patak nyugati oldalán lévő részt kb. a 30-as évekig Sarkadnak, a patakon túli részt Alsóknak nevezték. A 30-as években Alsók néven egyesítették, majd az 50-es évek végén - mivel összeépült Csurgóval - Alsókot Csurgóhoz csatolták.

I. Határhasználat. Forgó rendszerű gazdálkodás

A föld egyéni tulajdonban volt, de azért a községnek a gazdálkodást szabályozó joga fennmaradt. Ez a jog abban állt, hogy a község előre meghatározta a gazdák melyik határrészbe mit fognak vetni. Lehetőleg a szántási, vetési, aratási, stb. munkákat is egyszerre végezték. Egy-egy gazdának a birtoka több parcellából, több "darabbu" állt, ezért tanyarendszerű gazdálkodás nem alakult ki. A határ körülveszi a falut, vagyis a szántóföld nem érintkezik a beltelekkel. A telekhez rendszerint kert is tartozik, néhol a gazdasági udvar folytatásaként, másutt külön darabban a falu végén. /A kerteket ugyanúgy használták, mint a rétet. A legjobb minőségű széna a "hőgyi és kerti széna"./

A "határt, a mezőt dülőkre" osztották, utak választják el egymástól és minden dülőnek más-más neve van.

Az idősebb emberek visszaemlékezéseiből kitűnik, hogy a faluban a "forgó" rendszerű gazdálkodás uralkodott. "Hat éves és három éves forgó" szerint gazdálkodtak, vagyis "hat dülőbe",

az utóbbi esetében "három dülőbe vót kimérve a föld." Az erős agyagos földeket hat éves forgóba, a homokos földeket, három éves forgóba osztották be. Tehát a gazdáknak mind a hat dülőben volt földje /agyagos földből/ és három homokos talajú dülőben.

Hat éves forgó: az agyagos földeket hat évenként "ganézták." "Egy dülőbe mindönki egyfélét vetött. Mindig kukorica alá ganéztunk. Kukorica után zab vagy tavaszi árpa, utánna buza, a következő évbe rozs, erre vetöttünk tavassza lóheret takarmánynak, a lóher gyökere javította a földet, így össze ismét buzát vetöttünk. Ekkor lejárt a hat év és újbu ganéztunk."

Három éves forgó: "Első évön kukorica, krumpli vagy répa /ez alá ganéztunk/, második évön buza, harmadikon rozs, utánna ganézés következött."

Egy-egy "földdarab" nagysága attól függött, hogy kinek mennyi földje volt. A nagygazdáknak egy-egy dülőben több darab földjük is volt, ez az öröklés folytán egyre inkább változott /testvérek egymásközti "osztózasakor" fölaprózódott; házasodás, vásárlás útján nőtt a földterület/. Általában "hódas" /kateszter hód - 1600 □/, "magyar hód" /1200 □/, "két hódas", sőt kisebb: "féhódas és fertáhódas" /negyed/ parcellák is voltak.

A gazda földjét a szomszédétól "mögve" választotta el. A megyére a föld két végén "cűjeköt" vertek a földbe. A megyét is felszántották, az egyik "cűjektől" a másikig húzódó mély barázda alkotta a megyét, ez választotta el az egyik földet a másiktól.

II. A trágyázás

Az alsóki gazdák mindegyike istállózó állattartással foglalkozott, így évente nagymennyiségű trágya gyűlt össze. A földeket csaknem kizárólag trágyázással javították, "paragon nem hatták a földet".

A trágyát vagy ganét az istálló közelében lévő "gané-rakásba" gyűjtötték össze. "Az istállóbu a ganét saráglán hortok"

vagy trágyáson tótok ki a ganérakáshó, kinek mi je vót, azon."
A trágyát "vazsvelláva" négyszög alakú "rakásba" rakták. A trágya itt összeérett. Legértékesebb a "májjas gané" volt. "A májjas gané több évön át, érik, a szóma egészen erohad benne, hogy szinte vágyvi lóhet."

S a r á g l a

A földeket rendszeresen hat évenként trágyázták. Hat éves forgónál mindig kukorica és krumpli alá ganéztak, 3 éves forgónál kukorica, krumpli vagy répa alá. "Legjobb az úszi ganézás, mer ha tavassza szárasság is van, nem égeti ugy a kukoricát." A trágyát ősszel és télen, de a legnagyobb mennyiséget tavasszal hordták ki a földekre a rossz utak miatt.

A trágyát "szekérre vagy kocsiya hordták ki, kinek mi vót."

N é g y á g ú _ v a z s v e l l a

Trágyahordáshoz a "szekeret vagy kocsi" úgy készítették elő, hogy a "gráglát vagy cserént levötték", bedeszkázott

"ódalakat" tettek fel. A trágyát "négyszögű vassvelláva" rakták fel a szekérre, kinn a szántóföldön "háromszögű kapacsa" húzták le a szekérről "kupacogba", /kisebb halmok/ majd szintén "vassvelláva szétterőgették" a földön.

H á r o m á g ű k a p a c s

Zöldtrágyát a gazdák nem nagyon alkalmaztak, "mőr vót élég istállótrágya."

Zöldtrágyának bóbort vetettek.

III. Szántás, boronálás

A szántás legfontosabb eszköze az "eke". A faekét az I. világháború idején kezdte kiszorítani a vaseke. Ennek a faekének csak a szarva és a gerendelye volt fából.

E k e

Az ekének két főrésze van: az eke és a "taliga".

Az eke részei: 1. göröndő, 2. ekefej, 3. kormány,
4. laposvas, 5. csoroszla, 6. lap,

E k e t a l i g a

A taliga részei: 1. taligakerék, 2. tengő, 3. szabálozó,
4. vánkos, 5. lánc, 6. rúd,
7. huzatólánc.

Mivel a földek a faluhoz közel vannak és forduló rendszerű gazdálkodás folyt, nem alakult ki a tanya-rendszer. A gazdák a gazdasági felszerelést otthon az udvaron vagy az udvaron lévő "fétetős színba" tartották.

Ha a gazda "szántanyi" ment, az ekét és a taligát fölrakta a szekérre vagy a kocsira és kivitte a mezőre. Itt az ekét és a taligát a láncokkal összekapcsolta. A "göröndöt" rátette a vánkosra, a kifeszítő láncokat beakasztotta a vontatószarv horgába. Ha "mellen" akart szántani, akkor a "vánkosvasat lejjebb" a láncokat hosszabbra, ha "föntesebben" akart szántani a "vánkost föllebb", a láncokat pedig rövidebbre akasztotta.

S z á n t ó h á m f a

Ha "lóva" szántott - "szántóhámfát" akasztott, ha "ökör vagy marhafogatta", akkor a "tézsla" karikáját akasztotta bele a taligarúd kampójába.

T é z s l a

A jobboldalra fogott tehén vagy ló neve "hajzás", a baloldalra fogott jószágé pedig "csás". A 20-as évekig a falu lakosságának 2/3-ad része tehénfogattal, 2-3 gazda ökrökkel, a többi lóval dolgozott. A lovakat "gyű", a teheneket "haida ne" szavakkal indították. Ha a gazda a teheneket jobbra akarta hajtani, akkor "csále", ha balra irányította - "hó hokk ide, ha"

szavakat mondott. A lovakat "szántógyöplüve" irányították: /a gyep^löt akkora szíjjal toldották meg, hogy az eke szarváig é^rjen/: "tüled" /jobbra/, "hozzád" /balra/ szavakkal. A legtöbb lovat nem is kellett gyep^lővel irányítani, mert "mögértötte" az irányító szavakat is.

Ahol a gazda meg akarta kezdeni a szántást, az ekét "beakasztotta a földbe" és megindult a "barázdában". Ha az eke kicsit vagy nagyot "fogott", akkor a gazda a bal láncon lévő "buborkával" szabályozta, úgy állította be, hogy megfelelő mélységben "járgyon az eke." /Ha kisebbet akart fogni ös^sz^ebb, ha nagyobbat - hosszabbra eresztette a láncot./

Nikor végigért a földön, addig elfordította félre az ekét, míg ismét be nem állt a "jószágsa a barázdába". Visszafelé a másik "mögve" felől ment. Az eke mindig "jobbra dobat", jobbra fordítja a földet. A gazdák földjét nem felszántatlan mezsgye választotta el egymástól, hanem "brázdát, barázdát hattak" és a két végére "cüjeköt" /kihegyezett karó/ "ütöttek". A "brázda vagy barázda" úgy keletkezett, hogy a két cövek között "ekéve mőlebben kihalították a földet."

Szántás közben a "csoroszlára" és az ekevasra akadt gazt "üstökéve piszkáták" le.

Ü s t ö k e

Kétféle szántás van: 1. "hátbaszántás" és
2. "körűszántás."

H á t b a s z á n t á s -
k ö r ű s z á n t á s

1./ Hátbaszántásnál a föld közepén kezdték meg a szántást, mindig jobbra forogtak és "összedobták a földet" és végül a "mögynél" maradt a barázda. "Vetőre legtöbbször így szántottunk, hogy a föld közepén ne lögyön barázda, mer itt silányabb a gabona."

2./ "Esző szántáskor szoktunk körüszántányi vagy szélle szántányi." A föld jobboldali mögyénél kezdték meg a szántást, mindig balra forogtak, végül a tábla közepén maradt barázda.

"Tavasziak alá legtöbbször kéccör szántottunk. Vót úgy, hogy kukorica alá csak eccör szántottunk tavassza, de ha csak lehetett fásze méllen leszántottuk a ganét és tavassza csak paragótok vagy vékonyan szántottunk, hogy a gané ki ne forduljon. A kukorica külömbé is az erős földet szereti, jobban mögkapaszkodik a gyökere benne."

A hároméves forgóba vetették a krumplit és a répát, itt mindig ezek alá trágyáztak ősszel.

"A krumpli és a répa alá mindig kéccör szántottunk: fásze és tavassza jó méllen, mör a répának és a krumplinak porhanyó föld köll, csak úgy tud nyünni. A tavaszi gabonaféléket eccöri vagy kéccöri szántásba is löhet vetni. Buza alá kéccör-háromszor is szoktunk szántányi, mer hát az öregök azt szokták mondányi: ahány szántás, annyi kéve. Keverőszántásná /háromszori szántás/ mindig úgy szántottunk, hogy vetőre hátbaszántás gyűjjön ki."

Szántás után még nem alkalmas a föld vetésre, hanem "mingvá emunkálluk, nehogy kiszáraggyon."

Szántás után a "földet eboronátuk", ha nagyon "hontos" a föld többször is végimentek rajta, "amig a borona eléggé fásze nem töri a hontokat."

Régen a borona teljesen fából volt, később farámás, amelynek csak a fogai voltak vasból /még a 30-40-es években is

a kisebb gazdák faromás boronával dolgoztak./ A lófogatosok inkább vasboronával dolgoztak.

A gazda az általa két végét a "székelykőrös", a másik két végét a bal kezével fogja, az általa egyenes-egyenes kb. 20-25 kg gabonát szedtek. A gabona vetését a földi végete. A magot a vetést a föld jobboldalán kezdte és a kezével indította. A gabona a földbe esett.

A vetés módja

A vetés háromféle történik. A magot jobboldalról lépve, a földbe esik egy földbe esik a magot a földbe esik. A magot a földbe esik a földbe esik. A magot a földbe esik a földbe esik.

B o r o n a

A borona vagy bránnya két- ill. háromlevelű.
Részei: 1./ 2-3 levél, 2./ 20-20 fog, 3./ 4-4 csúszóvas,
4./ 2-2 horog /ebbe akasztják a hámfát/

IV. A mag előkészítése a vetésre

Amikor a gazda elkészült a boronálással azonnal hozzáláttak a vetéshez. A vetéshez a magvakat elő kell készíteni, a kukoricát, krumplit "mög kell válogatni."

A kukoricából kiválogatták a legszebb, legfejlettebb "fejeket". A vetőmagnak való kukoricát kizárólag kézzel "koposzták", nehogy "mögsérsék a szömöket." A cső "végén és hógvin" lévő szemeket külön koposzták le, nem keverték a vetőmag közé.

A krumplit is megválogatták. Vetéshez az u.n. "vetőkrumpli" a legalkalmasabb. A vetőkrumpli kb. tojásnagyságú.

V. A vetés

"Ha az idő kedvezőbb a zabot, árpat márciusba má evetöttük. Nagyrészt kézzel vetöttünk, csak a gazdagabbak vetettek géppel. Kézi vetésnél vetőabroszba vetöttünk, ezt az asz-

szonyok külön erre a célra szütték."

A gazda az abrosz két végét a "nyakába kötötte", a másik két végét a bal kezében fogta. Az abroszba egyszer-egyszer kb. 15-20 kg gabonát öntöttek. A gabona vetését a férfi végezte. A magvető a vetést a föld jobboldalán kezdte és a barázdák irányában lépésről-lépésre haladt előre.

A vetés menete:

A vetés ütemesen történik. A magvető jobblábjával lép egyet, közben kivessz egy félmarék magot s karját lendítve eldobja. Azután a ballájjal lép előre, ismét kivessz egy félmarék magot, s azt a másik irányba fordulva az előbbi módon elhinti. A vetőnek ügyelnie kell arra, hogy mindenhová kb. ugyanannyi mag essen, a félfordulatok között, vagyis az előrehaladás irányában sem maradjon vetetlen a föld. A gazda minden lépésre elhint egy marék szemet, a két félfordulattal kb. $\frac{1}{2}$ 4 □-ölnyi területet tud bevetni.

"Ha kézbe vetöttünk, akkor előtte nem boronátuk e a földet, mer így a friss ekehaitásba jobban ekeverődik a mag. Utánna viszont kéccör boronátunk. Gépi vetésné előtte kő boronányi, mer a gép csövei a földbe mőnnek, így a mag a földbe kerül. Utánna eccör kő boronányi."

Április elején "hozzá kő látnyi má a krumpli vetésché is."

A föld előkészítése: szántás után a földet jól elboronálták, majd "kimargélozták."

Margél részei: 1. göröndő, 2. 4 fog, 3. rud,
4. 2 szarva,

Réпамargél részei ugyanezek, csak hat foga van /igy sűrűbbek a rendek./

"Margél-nyomba vetöttük a krumplit kb. 25-30 cm távolságra.
/Minden "bokorba" 1-2 krumplit tettek./
Kezdetbe kapáva takartok, de jobb vót ekéve takarnyi, mer
kelés előtt az ekehaitást leboronátok, így a borona a kiket
gaszt kiforgatta, a gasz eszáratt, könnyebb vót kapányi."

A krumpli vetése után következik a kukorica és a takar-
mányrépa vetése. /Cukorrépat Alsókon a felszabadulásig nem ter-
meltek./

Kukorica vetéséhez ugyanúgy készítik elő a földet, mint
a krumplinak. "Bokorba" /50-60 cm távolságra/ vagy "hosszassan"
szokták vetni, boronával vagy ekével takarták.

"A répának is jó föld köll."

Répamargél-nyomba vetették hosszasan. Utána "leboronáták"
és "lehengörözték vagy leódalaszták." /Akinék nem volt hengerje, az
a kocsi sima oldalát használta erre a célra./

H e n g e r

A gazda a lovak hámfáját beakasztotta a kocsi-oldalba,
amikor megindította a lovakat, a gazda ráállt az oldalra, hogy az
oldal jobban lenyomja a földet.

A tavaszi növények közül vetették még "bükkönt", "kendört",
kisebb mennyiségben "lönt", "mákot", "borsót" /bab/. Ez utóbbit
a kukoricába szokták vetni. Ide vetettek még "disznótököt és önni-
való tőköt vagy dinnyét."

VI. Tavaszi gyomirtás

"Mire végére jártunk a vetésnek, má hamarossan ka-
pányi köllött a krumplit, répat, mákot. A mákot különösen korán

vetöttük, má márciusba."

A mákot répamargél-nyomba vetették, ugyanúgy mint a répát. A mákot rendszerint "répa vagy zab mellé" szokták vetni, ha nagyobb mennyiséget akartak termelni, akkor külön földterületet is felhasználtak erre a célra.

A mákot és a répát "eggyenyi" szokták. Eszköz: a kapa.

K a p a

Mielőtt azonban ehhez a rendkívül fárasztó munkához hozzáláttak volna, a répa vagy mák "kőzit mögszarabóták". Ezt az műveletet is kézi kapával végezték.

Eggyelés során a répát, mákot "kiritkétették." A növényeket kb. olyan távolságra hagyták, hogy a kapa elférjen közte. "Ha mögszarabótott hibá mög köllött kapányi, az időtű függően kéccör, vagy háromszor is."

A krumpli gyomirtása már jóval kevesebb munkát igényelt. Először a közit "mögszarabóták", majd egyszer megkapálták.

Eszköz: saraboló

S a r a b o l ó

Részei: 1. 5 kapa, 2. göröndő, 3. orsó, 4. szarva.

Kapálás után a krumplit betöltötték.

Eszköz: töltőeke

Részei: 1. göröndő, 2. szarva, 3. orsó, 4. 1 kapa
/elől/, mögötte kétszárnyas kormány.

A krumplit legalább kétszer betöltötték.

"A kukoricát nem jó mögkapányi, még kicsi, mer mög-
sinyli, mögsárgul. Mikor bizonyos nagyságot elért:
mögsarabótok, mögkapátok. Egy tüllön csak egy szálat
hattunk. Nem jó, ha sűrűre hagyik a kukoricát, mer
nem tud levegőzni."

Régebben egy tövön két szálat is hagytak. A kukoricát szintén egyszer kapálták meg, majd betöltötték.

A kalászosok gyomirtása:

Tavasszal a gabonából a tuskét "gyomlálóva kibökötték", hogy a gabonafélélet el ne nyomja. "Ha a buza között sok rozs ket ki garóva levagdatok a fejét."

G y o m l á l ó

VII. Szénaszárogatás

Az istállózó állattartásnál sok gondot és munkát igényel az állatok takarmányozásáról való gondoskodás. Mivel a falu lakosságának nagy része nemcsak igás állatok tenyésztésével foglalkozott, hanem kb. az 1910-es évektől egyre többen kezdtek a törzskönyvezett szimmentáli fajta tenyészállatok nevelésével foglalkozni, ettől kezdve még nagyobb gondot okozott a jó takarmányról való gondoskodás, az állatok etetése, gondozása.

Különösen az állatok téli takarmányozásának biztosítása fontos, egyrészt az igavonó állatok rendszeren takarmányozva teleljenek, hogy jó erőben legyenek, mire a tavaszi munkák megkezdődnek. Másrészt a tenyészállatok nevelése még jobban megkövetelte az egyenletes, rendszeres takarmányozást.

Takarmányfélések: 1. széna
2. mezőgazdasági termények

/Ez az utóbbiak lehetnek szalmas és szemes takarmányok./

A szarvasmarha és a ló legfontosabb takarmánya a széna. A falu határához tartozó földterületnek kb. 1/4-ed része rét, ezért az állatok takarmánnyal való ellátása bőven biztosítva volt.

A rét külső területei magasabb fekvésűek, itt-ott egy-egy fű- vagy kőriscsúszal tarkítva, ami rendszerint a "möggyébe" van. Ezeket a fákat azért ültették és hagyták meg, mert kaszáláskor a gazdáknak könnyebb "kimöggyézni" és a rekkenő melegben a fa árnyéka alatt kellemesebb a pihenés. Itt nagyon jó minőségű fű nő.

A belső rész már mélyebb terület, u.n. "berök". Csak nagy esőzések vagy hirtelen hóolvadás idején szokott "víz alá kerülni." Ezt a területet számtalan "ér" szeli át. Ha kevés a csapadék, ezekben az erekben nincs víz, csak nagy esőzés idején telnek meg s arra szolgálnak, hogy a fölösleges csapadékot elvezessék. Ezekben az erekben fű helyett sás nő, de az u.n. "görönd" /magasabb fekvésű hely/ jó minőségű szénát ad. A laposabb területeken - mivel a sás nem nagyon hasznosítható - hagyták, hogy felnője a "berökfa" /égerfa/ vagy "beültették" facsemetével. Ezt a területet ritkábban, néhol sűrűbben elhelyez-

kedő facsoportok tartják. A kaszáló nem a falu közös tulajdona volt, ugyanaz a helyzet, mint a szántóföldek esetében.

A réteket rendszerint évente kétszer kaszálják. Az első kaszálás adja az "eleji szénát", a második, esetleg a harmadik kaszálás terméke a "sarkyu széna."

A fű kaszálását kizárólag kézi kaszával végezték, nagyrészt még ma is így, bár a kaszálógépet a nagyüzemi gazdálkodásban egyre jobban alkalmazzák.

A "fűjiet rőndökre" vágják.

Eszköz: a kasza

K a s z a

A kasza részei: 1. kasza, 2. nyél, 3. nagy bankó,
4. kisbankó, 5. karika, 6. ék

A kaszálás menete:

A kaszálás nehéz munka, ezért kizárólag a férfiak végzik. A gazda jobbkezével fogja a kaszanyél közepén lévő "nagy bankót", ballal pedig a végén elhelyezkedő "kis bankót." Kaszáláskor felső testét kicsit előre dönti, jobb lábával előre lép és jobb oldaltól balra lendítve a kaszát - vág vele. Ezután a kaszás a bal lábával lép előre, közben jobb oldalra lendíti a kaszát és az előbbi mozdulatot ismétli. A meglendült kasza ív alakban vágja a fűvet.

Fű kaszálásánál jól le kell szorítani a kaszát, mert az "apraja" fű elmarad.

Ha már nem "fogi a kasza a fűjét," vizes "kaszakőve" meg kell "köszörűnyi." A kaszakövet "féntokban" tartják, amelyet a kaszás ember munka közben a derekára akaszt. A féntokban állandóan víz van. Vidékünkön általában tehénszervből szokták készíteni.

K a s z a k ű , f é n t o k

Mikor "evásik a kasza mög köll kalapánvi." A "kalapács-állát az u.n. ülőt" egy tuskóba verik, erre helyezik a kasza élet, és kalapáccsal "élősre" verik.

A széna "szérogatásához" nagyon jó időjárásra van szükség. "Nem jó, ha szétázik a széna, mer mögvörösödik, az ize smögy, veszítt értékébü."

A széna szérogatása

Eszközök: favella, fagrábla, petröncehordó rud.

A gyakori eső miatt, mindenki félti a szénát s igyekszik minél előbb "beszérogatnyi." Ez a gyorsabb ütemű szárítás több munkát igényel. Kaszálás után mindjárt "velláva erázzák a röndöt."

F a v e l l a

Amikor még nyers a fű, nem árt neki az eső, de ha félig vagy teljesen száraz a széna és az eső "kinnéri", sokat veszít értékéből. Ezért ha esős időjárás van a szénát este "összeszödik" - még akkor is, ha nem "kész"- nehogy "szétázzon."

Ha jó az idő, akkor nem rakják össze, hanem másnap "favelláva" többször megforgatják. Ha már egészen száraz "velláva ágyásba" dobálják és "petröncébe" rakják. Az "altát" pedig "fagrábláva főgyóttik."

F a g r á b l a

Ha nem ázik meg a széna, akkor könnyen szárad, de ha "széle ázik" már sokkal nehezebb szárítani. Ilyenkor megforgatják, hogy nagyjából "száragyva el a vizét", majd többször "mög-rázogattják", míg teljesen száraz nem lesz.

Berhordás előtt a petrencéket petrencehordó rudon összehordják, mert egy helyen könnyebb "mög-raknyi a kocsi." Ezek kb. 3 m hosszú kifaragott rudak. Két rudat a petrence alá dugnak és két ember viszi a kijelölt helyre.

Szénahordás

A szénát "vendégrudakkal" felszerelt "hosszi kocsiva" hordják haza. A vendégrúd arra szolgál, hogy jó "szélössen" tudjanak "rakónnyi", így több takarmány fér a kocsira és nem hullik el az uton.

A vendégrudakat a következőképpen szerelik fel az "óda-lakra": a kocsi oldalára elől és hátul is keresztbe tesznek egy-

egy rövidebb rudat, ezekre kétoldalt hosszabb rudakat fektetnek, elől hozzákötik, a hátsó rudba pedig nagy "fassöget" vernek, a szög nem engedi oldalt lecsúszni a rudakat. Ezen kívül felteszik még a kocsi-
ra a széna szállításához szükséges eszközöket: a "nyomórudat, a hosszú láncot és a rudazókötelet." Ezek a kocsi-
ra rakott széna lekötésére szolgálnak.

A réten mielőtt hozzákezdenének a széna fölrakásához - "eröndölik a kocsit." Ez azt jelenti, hogy a nyomórudat ledob-
ják a földre; a láncot, amely a kocsi elején az oldalak végére
van kötve - megfelelő hosszúra hagyják; a kocsi hátsó részén,
a baloldali "óдавégre" felkötik a "rudazókötelet" egyik végét s a
kötelet többi részét szabadon hagyják.

Ezután "mőgrakónnak". A "rakódáshoz" két személy is
elegendő: a gazda, aki "rakva a kocsit" és egy "rakódó", aki
"vellára fődobgva" a szénát. A rakódáshoz érteni kell, különösen
akkor fontos gondosan megrakni a kocsit, ha rosszak az utak, mert
a "fére rakott kocsi" könnyen "fődj."

Rakódás

A gazda először a "kocsi-óдавéget" rakja tele, ezután
megkezd a "szarvalást."

A szarvalás úgy történik, hogy a rakódó által fölészórt
szénát a gazda összecigazítja, ha már "egy jó vellára való" ösz-
szegyült, a "vazsvellát" beleszúrja a közepébe, a csomót meg-
emelve "szarvat hajt rajta" és "kitözi az óда végire"; /a haj-
tott rész mindig az út irányába néz./ Ez az u.n. "fej". A fejet
ezután szénával "befoglalja", vagyis egy-egy nyaláb szénát
úgy kell egymásra rakni - mint, ahogy a téglát rakják a falba-
hogy az egyik fogja a másikat. Minden sorba négy "szarvat vagy
fejet" tesznek az oldalak végére és a közbülső részt az előbb
említett módon lefoglalják. A következő sor rakása ugyanígy tör-
ténik. Lovas kocsi-
ra három sort, jó uton négy sort is fölraknak.

A kocsi megrakása után "fagrábláva körü lehúzik az
óдалát", hogy az úton ne "rászakógyon" le a széna.

Ezután "mőgkötik a kocsit." A "nyomórudat fölragyák
a széna tetejére." A gazda a vállára emeli s addig a kezében

tartja, míg elől a láncot rá nem "tűszik" /a láncot annyi szor tekerik rá a rúd végére, ahányszor lehet./ Ezután a rudat végigfekteti a kocsi közepén, jól leszorítja és most hátul a rudazóköttől szabad végét átvetve a rudon - lekötik.

A szénát "pajtában" raktározzák el.

A széna szárítását, hordását még ma is hasonló módon végzik.

VIII. Az aratás

A megérett gabonát "learattvák."

1880 körül kezétek csak rátérni a kézi kaszával való aratásra. Addig az aratást "saróva" végezték. Az aratók két kézzel összefogták a gabonát, a bal marokkal jól összeszorították és a jobb kézben lévő saróval levágták, ezután letették a földre. Több marokból gyűlt össze egy "kévére való." A kévékötés a jobbkezére csizmaszárat húzott. Miután összekötötte a kévét, a kezén levő csizmaszárral a kiálló gabonaszálakat beütögette, hogy a "tűjje igyenős lögvön."

"Kevés kivétellel Pétör és Pálkor má mög löhetött kezdenyi az úszi árna és a rozs aratását. Vót sok ollan év is, hogy a buzát előbb köllött vágnyi, mind a rozsot, mör eccőre érött be és a rozs várhatott, annak nem hullik a szöme."

Amikor már közelgett az aratás ideje, a gazda többször is kiment a határba a gabonaföldre, hogy megnézzze a termést, mikor lehet már "vágnyi". "Mör nem szabad mögvárnyi, hogy elérgvön, akkor hullik a szöm, törük a gabona szára, még kötelet is nehéz belüle csinványi."

Különösen az árpát és búzát kell "viaszérésbe" aratni, mert különben sok "szöm elhullik."

Ha a gazda elég érettnak találta a gabonát, másnap megindulhatott az aratás. Előző nap elő kellett készíteni az aratáshoz szükséges eszközöket. A gazda "mögkalanáta" a kaszát és a

kasza nyelére fűlszerelte, "kikötötte a takaréttót"./Erre azért van szükség, hogy szépen rendre rakja a gabonát, így könnyebb markot szedni. Takarított csak álló gabonánál lehet használni, ha "dült" a gabona, akkor csak "puszta kaszáva" lehet aratni, vagyis takarítottó nélkül./

T a k a r é t t ó s k a s z a

Az aratást - ha nagyobb volt a család - két kaszával, kisebb családok egy kaszával végezték. /A kaszálás a férfiak munkája/ Két kaszához szükséges két "marokszödő", egy "kötécsináló" és egy "kötöző". Az utóbbi esetén egy "kaszás", egy "marokszödő", egy személy, aki "kötécsináló és kötő" is.

Aratás idején a "kaszát mindön nap mög kő kalapányi, mör evásik." A "kalapács allát" /az ültöt/ egy tuskóba verték, erre helyezték a kasza élet és "kalapáccsal" élesre verték.

Az aratás menete

A gazda mielőtt hozzálátott volna az aratáshoz, előbb megnézte merre "dül" a gabona, hol lehet megkezdeni a vágást, mert "szömbe nem löhet vágnyi a ründöt." A gabona kaszálásakor nem "szoréttják úgy le a kaszát", mint szénakaszálásakor, hanem a föld színe fölött kb. 3-4 újjnyira vágták.

A kaszás minden lépésnél vágott egyet. Jobbról-balra félkörívben vezette a kaszát, a kasza kb. 1 m széles "ründöt"

vágott. Kaszáláskor a kaszás jobbkezevel a nagy, a ballal a kis banko fogta, jobb lábával előre lépett, jobb karját oldalt annyira kinyújtotta, hogy a kasza hegye egészen a levágandó gabona szé- léig érjen, aztán erősen nekilendítette a kaszát. A meglendült kasza ívalakban vágott mindaddig, míg a balkar oldalt egészen ki- nyúlt. Ekkor a kaszás a bal lábával lépett egyet előre és az előb- bi mozdulatot ismételte.

A kasza és a rajta lévő "takaréttó" a még "lábön álló gabonára" rakta a levágott fürtöket.

A kaszával learatott rendet mindig a kaszás nyomában haladó "marokszödő szödte fő." Ez az asszonyok munkája.

Marokszödés - "saróva" történik.

S a r ó

A "marokszödő" háttal ment a kaszás után s a jobb- kezében lévő "saró-" val az ölébe szedte a levágott rendet. Min- den nyaláb gabonát, amit egyszer-egyszer a saróval felvett, a bal kezével az ölében egy kicsit megigazította, hogy a "marok" for- mának legyenek. Egy "marok gabona" kb. annyi, amennyi a "marok- szödő" ölébe fért. Ha egy marok nagyságú gabonamennyiséget fel- szedett már, akkor a földre terített kötélre dobta. Két marok- ból lett egy "kéve."

A kötélcsinálás menete:

A kötélcsináló egy maroknyi gabonát vett fel, kétfelé választotta és a fejek alatt keresztbe helyezte a két csomót. Ezután bal kézzel megfőta a két csomót a találkozási helyénél, jobbkézzel a gabona szárát a fejek körül párszor körülcsavarta,

míg a fejeket egészen el nem takarta vele. Ekkor a kötélnek ez a fele készen volt, a "hóna alá csapta" és a másik felét ugyanúgy megcsavarta, ezután egy kicsit két kézzel megrántotta, kipróbálta, hogy elég erős-e és "leterétötte" a földre.

I marokszedő minden soron "fél markot" /egy-egy markot/ tett a kötelekre, mert ha egy kaszával dolgoztak - a kötélcsináló az első soron megcsinálta a köteleket, a következő soron pedig föl kötötte; két kaszánál szintén mindegyik marokszedő fél markot rakott, mert akkor van kötélcsináló és kötöző is. /A kötélcsináló az első marokszedő előtt csinálta a kötelet, a marokszedő fél markot tett le, a másik marokszedő pedig ugyancsak fél markot rakott ugyanide./

A kötözés menete:

"A kötöző a kötél két végét összefokta, ráfordít a kérére, jó erősen meghúzta, jó szorossan összetekerte és a végét a kötél alá dugta. Ezután megfordította a kévét, egy kicsit megnyomta, hogy jobban lapujjon, akkor könnyebben lehet kalangyázni."

A kötözést a 30-as évekig nagyjából bottal végezték. A bot egyik végén ki volt "höggyözve." A kötél két végét összetekerték, hurokformára csavarták, ebbe beledugták a bot tompa végét, egyet fordítottak rajta és aládugták a kötél alá, a botot kihúzták.

Ha az aratók egy "röndön kiértek", akkor visszamentek oda ahol kezdtek, mert csak mindig ugyanabba az irányba lehet vágni a gabonát.

A kalangyázást rendszerint csak estefelé szokták megkezdeni. Ha azonban eső volt kilátásban, a kévét egyfelől "máglába" rakták, mert így a kévék egy kicsit "megnyomódtak", s ha hirtelen jött a vihar jobban kéznél volt és könnyebb volt a kalangyázás. A máglá 5 vagy 7 kévéből állt /2-2 ill. 3-3 kéve volt egymás fölött, az 5. és 7. közepén a tetején./ Máglában nem hagyták a gabonát kinn a mezőn, mert a vihar szétszórná, és könnyen beázott volna.

"Aratás után a gabona még két-három hétig is a mezőn vót, ezér a kalangyákat jó össze köllött raknyi. Bizony, ha valaki elbarakotta, emígy-amígy rakta össze, esős idébe a kalangyák beásztak és kiesírzott a szöm."

A "kalangya vagy köröszt" 18 vagy 22 kévéből áll. Az első kéve "fejét" - amelyik legalulra esik - fölhajtották két okból: egyrészt így a fejek nem értek le a földre, a föld párájától nem "csirzött ki"; másrészt mivel ez a kéve a kereszt közepén volt, azt fölmagasította. A kalangyát kereszt alakban rakták: négy kévét tettek kereszt alakban "tüjiéve kifelé" az előbb említett összehajtott kévére. A fejek így a "kétréthajtott" kévére estek, tehát nem érte őket a föld. Ugyanigy folytatták tovább a kévék rakását, de mindig ügyelve arra, hogy a kalangya közepe "pupos maragyon." Ha 18 kévéből készült a kalangya akkor 4-4 kéve, ha 22-ből, akkor 5-5 kéve volt egymás fölött. Az utolsó kévét a kereszt fölé tették "tüjiéve föfelé". Ezt nevezik "papnak." A föld fekvésének megfelelően tették fel a papot, rendszerint keletnek v. északnak tették a "tüjiét", mert a vihar inkább dél, nyugat és észak felől várható. A papot kétoldalt lekötötték, így nem dobta úgy le a vihet.

Aratás után a "tarót tarógsábláva főgrábláták." Az összegyűlt kalászokat, a "murnyát" is kévébe kötötték és a többi gabonával együtt elcsépelelték.

Ma az aratást nagyjából aratógépek és kombájnok végzik.

IX. Gabonahordás

"Ha jó volt a főd és még nem kellett hordani a gabonát, megkeztük a taró szántását. A kalamyák mellett annyi tarót hattunk, hogy a gabonakocsi eférgvön, a többit fősántottuk."

A gabonahordás és a szüret azok közé a munkák közé tartozott, amit a gazda és családja nem tudott egyedül elvégezni. E társas munkában rendszerint a komák, rokonok és szomszédok mentek egymás segítségére. A gazda a gabonahordáshoz annyi segítséget hívott, hogy egy nap alatt "begyűjön a gabona."

A gabonát "hosszi kocsi" hordták, az "ódalakra vendégódalakat" szereltek /ugyanígy, mint szénahordásnál/, így szélesebben tudtak "rakónnyi."

A kocsi "rakta a kocsi" a "rakódó" pedig "fődobáta a kévét". A gazda először az "ódekész" rakta tele, majd megkezdte a vendégoldalra sorba rakni a kévét, mikor egy sort kirakott, középen "lefoglata". Egy kocsi kb. 7-8 sort szoktak rakni /10-12 kereszt/. A rakódó "kétágú vellá" dobálta fel a kévét, a gazda kézzel rakta el.

K é t á g ú v e l l a

Amikor még kézzel "csépték", a gabonát behordták a pajtába, "és egyfelű ahogy malomba mőntek - ecsépték."

A gépi cséplésre való áttérés után a gabonát "kazaba" rakták. A kazlat az istálló közelébe rakták, mert az elcsépelet "szóma" az állatok "almozására" szolgál, ezért a "szómakaza" is lehetőleg az istállóhoz közel volt.

A kazlat kétféle formában: "hosszúkásra" /négyyszög-
alakú/ és "karikásra" rakták.

Az osztag- vagy kazalrakáshoz ügyesség és gyakorlat kellett. A kazal rakását középen kezdték, a kévétet mindig kalászsokkal az osztag közepe felé irányítva fektették egymásra úgy, hogy egymást téglafal módjára fogják. A kazal rakásánál állandóan ügyelni kellett arra, hogy a kazal közepe "pupos" legyen, vagyis középen minden magasabb legyen, mint a szélén, így még nagy esőzések idején sem ázott be. Fölfelé haladva a kazal dereka felemagasságig egyre szélesedett, azután "hosszúkás" háztető módjára, a "karikós" pedig csucsba ment össze. A kévétet kétágú velláva adogatták fel a kazalon lévő "adogatónak", aki "vellájáva" azt mindig kézre adta a kazalrakónak. Amikor már a kocsiról nem érték föl a kazlat, a kazal oldalába "állást" csináltak /vastagabb karókkal is meg erősítették/. Az állásban egy férfi állt, aki villával adogatta föl a kévétet.

Az osztagot kalászaikkal lefelé csüngő kévékkel "tetőzték be." Ha hosszabb ideig csépeletlenül maradt a gabona, akkor "szómáva" vagy "sássa" befedték.

X. Cséplés /masinálás/

"Cséplésnek, nyomtatásnak" nevezzük azt a műveletet, amellyel a kalászos növényekből a magok kiverték. A nyomtatás állati erővel végzett műveletet jelöl. Cséplésnek hívják az emberi erővel végzett munkát; a cséplőgép munkáját cséplésnek vagy "masinálásnak" nevezik.

Amikor a cséplést még kézi erővel végezték, a gabonát behordták a pajtába - ha idejük volt rá vagy a malomba akarták vinni a gabonát, akkor "kicsépőték" és "mőrostaták."

A cséplést "szűrűn" végezték. A szűrű: a gatzól, gyontól megtisztított terület, amit "vaslapátta" kinyestek és

simára dőngöltek.

A cséplés eszköze: a "cséphadaró"

C s é p h a d a r ó

A későbbiek során, amikor már géppel csépeltek, csak a "zsúpnak" szánt "rozsszómát" csépeltek továbbra is cséphadaróval, mert a csép nem törte össze a "szómaszárat". A zsúpot az épületek tetőzetének befedésére használták.

A zsúpnak szánt rozst legtöbb esetben nem a gazda csépelte ki, hanem masinálás után faluról-falura jártak olyan emberek, akik "cséplést vádoltak". Négyen dolgoztak együtt. Ezt a nehéz munkát rendkívüli ügyességgel végezték.

A munka menete:

"A rozskévéket először kielőzték. A kévéket két sorba rakták fejükre össze és mögcsépték. Ezután műsforgatták és ezt az ódalát is mögcsépték. A szömöt egy rakásba összetölték."

Ezt nevezték "előzésnek". Ezután a kévéket "kiódozták", "szétterügették" és hozzáláttak a csépléshez.

A cséplés folyamata: a cséphadaró nyelét két kézzel fogták, azt föllendítették a fejük fölé és a cséphadaró lengő része egyet lendült vízszintesen a levegőben. A következő pillanatban lecsaptak vele a fejekre.

Est a munkát ütemesen végezték. Két-két férfi állt egymással szemben. A két szembenálló egyszerre csapott le, mi-
alatt ők fölemelték a cséphadarót, a másik kettő csapott le a
fejekre.

Mikor a szemek már teljesen kiperegtek, a "szómát
marok szán" összeszedték, földhöz verték a "fűjiet", nagy ké-
vébe kötözték - ez volt a "zsúnkéve".

A cséplőgép a múlt század második felében terjedt el
és fokozatosan kiszorította a kézzel való cséplést.

Ma a nagyüzemi gazdálkodás idején is majdnem ugyanagy
végzik ezt a munkát. A különbség az, hogy a cséplőgép meghajtá-
sát nagyteljesítményű traktorok végzik, és a szalmát nem emberi
erővel rakják a kazlakra, hanem géppel, az u.n. elevátor segít-
ségével.

Cséplésnél a gép különválasztja a "szömöt", - minőség
szerint háromféle osztályozza/ - a "polvát" /ez a kalásznak
az a része, ami védi a szemet/, a "töreköt" /összeszűzött kalász/
és a "szómát" / a gabona szára/.

A pelyva és törek, de különösen az előbbi értékes ta-
karmány, ezért nagy erre a célra készített "polvásszinezke" tá-
rolják, vagy ha nincs erre alkalmas épület az udvaron egy "kupac-
ba" rakták és szalmával befedték. A szalmát rendszerint az istál-
lóhoz közel nagy "kazaba" rakták. Az állatok fekhelyének "almo-
sására" használták, ami végső soron trágyázás alkalmával a föld-
へkre került.

XI. Másodvetések

Másodnövénynek "karikós répát vagy tarórépát,
hajdinát, kukorica-csalamádét és kölest" vetettek. Ha esős volt
az időjárás, ezeket a növényfélésegeket szokták vetni. A hajdina
kivételével valamennyi takarmánynövény.

A hajdina étkezési célokat szolgált. /Disznóöléskor a hurkát
kizárólag hajdinával töltötték./

Vetése hasonló a gabonáéhoz. Szeptemberben érik be. Kaszával abatták és "babicákba" kötötték /kisebb kévék - a faj alatt kötötték meg/. Sorba "kiállogatták szárannyi", ha megszáradt cséppel vagy cséplőgéppel elcsépeltek.

A kicsépelte magot "möghántóták." A hajdinát vízben megfőzték, kiterítették vékonyan a "pallásra", amikor kellően megszáradt u.n. "küllüben" megtörték.

A küllü négyzet alakú farönkbe vájt hosszúság mélyedés, ebbe öntötték a benedvesített hajdinát. A küllüben mozsáralakú fakalapács tengelyben járt: az egyik végén lábbal nyomták, a másik végén volt a kalapács. A kalapács akkor ütött, amikor lábbal elengedték. Időnként a hajdinát megkeverték. A "hajdina héjja" az ütések következtében levált.

Ezután "kipalóták, mőgrostáták" - a rostába "összeka-réták", ekkor fölül került az a része, "amőllik még bennmaradt a kapcsájába" /vagyis még nem jött le a héja/. Ezt kézzel lemerték és a küllüben ismét megtörték.
A megtisztított hajdinát megszáritották.

XII. A kender feldolgozása

Kétféle "kendőr" van: "virágos és magos". A virágos előbb beérik, amikor megsárgult, kézzel "kinyűtték". Egy fűrtöt két kézzel "jó fönn összemarkóták" és "tűjjestű" kirántották. Kisebb kévékbe, "vezetőkbe" kötötték és "rakásokba állogatták" - egy bizonyos ideig száradni hagyták.

A "magos kendőrt" csak akkor gyűtték ki, amikor megérett a magja.

A kender feldolgozása:

1./ A feldolgozás első mozzanata az "ásztatás". A kendőrt "tőba" vagy mesterségesen készített "kendőrásztatőba" áztatták.

A vereteket nagyobb kévékbe kötötték, majd a víz alá helyezték és "cűjeköket" vertek "közibe", hogy el ne mozduljon, majd szalmával befedték és "iszappa, győptégláva" lenyomatták, nehogy

"fögyűlőn a víz színére". Időnként megnézték, hogy eléggé törík-e már, ha megfelelő volt - kiszedték.

Otthon az udvaron "kiterőgették szárannyi".

Amikor már eléggé száraz volt, u.n. "kendőrvágóva evágták".

K e n d ő r v á g ó

2./ A vágás

Kendervágó részei: négy lábon áll egy keskenyebb farönk, ennek a közepén kb. 120 cm hosszú "vájat" van, ebben jár a vágó rész, a "levél", amelyet a végén lévő "fogó" segítségével ütemesen föl-le mozgattak.

A kendert a levél alá tették és a vágó rész föl-le mozgatása által a kendert "öregébű" "összevágatták, összetörték." A kender szára megtört és a "pardergvát" kirázták belőle.

3./ A vágás után következik a "tilolás". A "tiloló" ugyanolyan mint a kendervágó, csak rövidebb, keskenyebb a vájat és levél. Ezzel már finomabb munkát végeztek. A pardergya a tilolás alkalmával teljesen kihullott.

4./ A kender feldolgozásának következő folyamata a "gyaratás".

A kitilolt kendert u.n. "gerebenön" többször végighúzták, "gyaratták". A gereben a "kócot" kihústa, a finom szál a kézben maradt.

G e r e b e n

Gereben - egy deszka közepén hosszú kovácsolt vas-szögek vannak.

A kócot és finom szálat egyaránt feldolgozták:

"mögfonták, mögszűtték".

A kócból zsákokot, kötelet; a finom szálból vászonneműt készí-tettek.

Borsószödés

Augusztus vége felé már a "borsó" /bab/ "szödését" is megkezdték. Mivel nem egyszerre érik be, többször is "mög köll járnyi". A borsót "abroszba" szedték. A gazdaasszonyok az abrosz két végét a nyakukba, a másik két végét a derekuk-ra kötötték.

Otthon kiterítették a napra száradni. A melegtől nagy-része "kidurrog", ekkor "ecsépték".

Cséplés - a szemet bottal vagy sodrófával ütötték ki a "csumábu".

A kicséptelt csumát egyfelül "kirázták", különválogat-ták. Cséplés után a borsót "kiszéleték".

Szelelés -

Ezt a munkát csak akkor lehetett végezni, amikor fújt a szél. A borsót "melöncébe" merték és a melencét magas-ra tartva a tartalmát lassan egy "teknőbe eresztették". A teknőbe csak a borsó hullott le, a könnyű "polvát" a szél "evitte".

XIII. Őszi szántás, vetés

Szeptember végén már megkezdték az "őszi" gabonafajták számára a "vetőszántást". Először az őszi árpát rozst vetették el, majd a búzát. Az öregek szerint a Ferenc hét a legjobb vetőhét. /Ferenc nap okt.4./

A mag előkészítése /csávázás/.

A legszebb gabonát választották ki vetőmagnak. A vetőmagot kézi hajtárostán megrostálták. Ezután rézgálicos oldatban "mőgpácótták" /jól megforgatták/ és elvetették.

Egy kateszter holdba kézi vetésnél kb. 120 kg-t vetettek.

A talaj előkészítése:

Szántás után azonnal "eboronáták a földet" annyiszor ahányszor kívánta, utána elvetették. /Kézi vetésnél előtte nem boronáltak, esetleg a brázdát, mert így a mag jobban elkeveredett. Vetés után kétszer boronáltak. Gépi vetésnél előtte és utána is egyszer boronáltak./

XIV. Őszi betakarítások

1./ Krumpli-ásás

A krumplit kapával "ájták" ki a földből. "A krumplit ahogy ájtuk, egyfelü mög is válogattuk; az aprót is vágottat zsákokba, az öregöt kocsiba öntöttük."

Otthon lehoráták a pincébe. Vermekben nem tárolták a krumplit, mert minden gazdának "vót földpincéje". /A talajvíz mélyen van, ezért alkalmas hely pinceására./ Az apró- és vágottkrumplit az állatokkal "fölvették", az "öregöt" étkezésre használták és ebből válogatták ki tavasszal a vetőkrumplit.

2./ Kukorica-szedés

A 40-es évekig a kukoricát még otthon fosztották. A mezőn a szárról "csumástól" törték le. Otthon a kocsikról a pajta közepére öntötték "egy halomba" kb. 5-6 kocsival.

"Összehittuk a szomszédokat, rokonyokat és egy este kifosztottuk. Közbe a fiatalok danóttak, az öregebbek beszélgettek. Na sok fiata vót együtt és időbe elfogyott a fosztanyi való, még táncóttak is."

A lefosztott héjat "csumának" nevezik. Ezt az állatokkal megetették. A "csutás" /csöves/ kukoricát "kasba" és a "Palláson" tárolták.

A kukorica "szára" is értékes takarmány. Kb. 20 cm-re a föld felett "saróva" levágták, sáskötelekkel kévébe kötötték és a kévét "rakásokba" rakták. Amikor már nem volt olyan sűrű munka - hazahordták. Vagy "szecskának" összevágva etették, vagy itatás után egy-egy kévét adtak a tehéneknek.

A földben maradó "szárcsutát" szántás előtt kapával kettévágták, hogy ne akadozzon az ekének.

3./ Répa-szedés

"Legkésőbbig a répát hattuk kinn a mezőn, mer az őszi esőktől még sokat nyúlt."

A répa levelét két kézzel összefogták és kihúzták a földből. Rakásokba dobálták és a levelektől megtisztították. Az így megtisztított termést deszkázott kocsiba dobálták és hazavitték.

A répa fontos takarmány, ezért a téli fagytól meg kell védeni.

A répa tárolása hasonlóképpen történik, mint a krumplice. A kocsiról lehoráták a pincébe, ha nem fért el, az udvaron "evermőték".

Verem készítése: az "állát leszalmázták", erre hosszú rakásba rakták a répát, a tetejét és az oldalát is leszalmázták és földdel betakarták, ha nagy hideg volt "ganét" raktak rá.

Szőlőművelés

Pényes Elek 1851-ben készített Magyarország Geographiai Szótára c. munkájában Cgurgóval kapcsolatban ezt írja: "Cgurgó, magyar mezőváros, Somogy vármegyében, erdők közt kies völgyben... Szántóföldjei termékenyek; erdeje szép; szőlőhegye tágas; egészséges forrászizei vannak."

"Szőlőhegye tágas" - ezen nyilván azt érti, hogy nagy kiterjedésű, kb. 200 holdnyi területet magába foglaló lankás domb-

vidéken helyezkedik el. A szőlőhegy Csurgó, Porrogszentkirály és Csurgónagymarton határán található, Alsóktól kb. 5 km-nyi távolságra és e négy község birtoka. E területnek azonban csak a magasabb fekvésű domboldalai vannak szőlővel beültetve, a mélyebb fekvésű terület /kb. fele arányban/ gyümölcsös és rét.

Az idősebb emberek még emlékszenek rá, hogy a múlt század végén az Amerikából behurcolt filoxera hatalmas pusztítást okozott. Újabb, ellenállóbb fajokat kellett telepíteni. Homokos talajon a filoxera nem tesz kárt, viszont nálunk kötött talaj van s a filoxera miatt amerikai eredetű "direktermőket" kellett ültetni. /othello, noha, elvira/. Ezt a vad alanyt a későbbiek folytán kezdték nemes szőlővel "becsitanyi", azonban még ma is a szőlő nagyrésze direktermő.

A szőlő telepítése nagy munkát igényel. A szőlőnek szánt területen a földet "ásóva" mélyen "főforgatták", ezután beültették.

Á s ó

A vesszőt "röndökbe" ültették, egy-egy rend kb. egy lépés távolságra van egymástól. A "röndön vagy soron" belül a "tükék" valamivel kisebb távolságra vannak egymástól, mint egy lépés.

Mint már említettem nemes szőlőt nálunk kizárólag "ojtással" telepítettek, viszont a direktermőket bujtással is lehet szaporítani. Ez utóbbi műveletet nálunk "döntésnek" nevezik.

Ha egy-egy "tüke" elszáradt, a helyét kipótolták. A szőlő tisztításakor a legszebb hajtást meghagyták, ez jó hosszúra megnőtt s tavasszal mielőtt még "kilevelezné-lehúzták vagy "ledöntötték". /Egy göröt ástak, a hajtást belehúzták és földdel betemették/.

Amikor megerősödött, legyökerezett - levágták a "tükérű". A hiányokat még ma is ilyen módon pótolják ki.

A szőlő gondozása

A téli fagyok ellen a szőlőt "össze bekapálik", vagyis a tőkét földdel befedik. Tavasszal, mielőtt a szőlő "kihajtana" - meg kell "meccenyi".

O l l ó k é s

Direktermőnél minden tőkén 3-4 "csapot" hagynak kb. két "szöm" hosszúra /két hajtás nőjön ki egy-egy csapról/.

"A tüke különben mögmutattva, hány csapot köll möghannyi, ha erősebb többet, ha gyöngébb tüke kevesebb csapot hagyunk."

A "tükét" nem szabad "erőtetnyi" ezért a csapok felét "agybu" hagyják /közvetlenül a tükéből kihajtott vessző/, felét pedig az előző évi csapról kihajtott vesszőből hagyják, amit "gégecsapnak" neveznek. A gégecsapról hagyott vessző a termővessző.

A direktermők közül a derevora, elvira és a kanadai csak úgy terem, ha "szávesszőre" hagyják, vagyis öt-hat "szömre".

A nemes vagy ojtás szőlőtőkén 5-6 csapot is hagynak két szemre.

Tehát a metszés az egyik legfontosabb művelet, nagy szakértelmet és figyelmet igényel. A gazdának minden tőkét ismernie kell, hogy megfelelően tudja elvégezni a metszést. Ha nem hozzáértő végzi ezt a munkát, egy-két év alatt tönkremehet a szőlő.

Ezután "kikapálik" a szőlőt. Azért végzik ezt a munkát a metszés után, mert így később gazosodik meg a föld.

Minden tüke mellé karót vernek. A "karózást" kikapálás után végzik: a "möglazutt" karókat leverték, a hiányzókat "kipótóták".

Ha megnő a vessző, hánccsal hozzákötik a karóhoz. Minden éven kétszer-háromszor kell kötözni. A szőlőt kapával művelik. Háromszor-négyszer is meg kell kapálni, aszerint mennyire gazosodik.

A szőlővesszőt kb. 120-130 cm magasságban elvágják késsel vagy "meccőkéssel". A "hónahajtásokat" időnként le kell vagdalni.

Különösen sok eső idején a szőlőnek nagy ellensége a lisztharmat és a perenoszpóra. Ez ellen bordóilé permetezésével védekeznek. A permetezés különösen virágzáskor fontos. Nyolcnaponként permeteznek, az időjárásnak megfelelően 4-5-ször is évente.

Szüret - Ha megérték a fürtök vagy "fejek", a termést leszüretelik. A fejeket késsel metszik le, és "puttonyban vagy "csőbőrben" hordják be a pincébe. Itt "szőlődarálóva" "kádakba" darálják. Egy kicsit hagyják "erjennyi, fórnvi" /1-2 nap/ és "kiprésölik". Présöléskor a must "sajtárba" vagy "kánába" folyik és "töttikén" keresztül öntik a hordókba. Itt megforr a must és bor lesz belőle.

Gyümölcsstermelés

Gyümölcsöt a ház körüli kertekben és a "szőlőhőgyön" termelnek. Legnagyobb mennyiségben "ómat" találunk, de "körte, "mögye, "cserösnye, "barac, "szilva, "dió, "gesztenye" is gyakori. Csak kisebb mennyiségben található "lasponya, "berkönye és "mogyoró".

A szilva, őszi barack, dió, gesztenye, mogyoró mag elültetése vagy elhullása folytán kel ki és minden gondozás nélkül nő.

A többi gyümölcsfát "ojtással" nemesítik. Vad alanyba ojtják bele a "szömöt".

A fákról a száraz gallyakat "tükefűrésze" vágják le.

T ü k e f ű r é s z

A hernyófészkes ágakat "hernyószödőve" szedik le.

Az érett almát, körtét "ómaszödőve" szedik, az alacsony ágakról kézzel. A diót "póznáva verik le".

Ó m a s z ö d ő

A meggyet, cseresznyét létráról szedik vagy fölmásznak a fára. A szilvát lerázzák, leverik, mert legtöbbször pálinkát készítenek belőle, csak fogyasztás céljaira szedik kézzel.

Erdőgazdaság

A község tulajdonában lévő erdőből mindenkinek a földjének megfelelő arányban volt joga. Egy "szekció /egész hel-" 48 hold/, fél szekció, fertászekció /negyedrés/, stb. szerint osztott el az osztalék.

Minden munkáját közösen végezték. Évente a kivágásra kerülő famennyiséget közösen vágták ki és dolgozták fel, joguknak megfelelően részesedtek a fából, az eladásra kerülő fa árát szintén e szerint osztották szét. Ezt a munkát a Községi Erdőbirtokosság intézte. Közös pénztára volt, bizonyos mennyiségű

pénzt a kiadások fedezésére benntartották. Az erdőfelepítést is a birtokossági vezetők intézték: a közös pénzből fogadtak napszámosokat.

Állattenyésztés

Alsókban istállózó állattartással foglalkoztak. Ez annyit jelent, hogy az állatokat télen-nyáron istállóban etették.

A szervasmarhákat és lovakat a fal mellett húzóó jászolhoz kötötték. A "jászó" fából készült, vályúhoz hasonlít, ebből etették az állatokat, ill. ebből ettek az állatok. A lovak számára a jászol fölé még "saráglát" is tettek a falra, ebből ettek a szénát.

Az állatok tisztántartása, etetése sok munkát igényelt.

Az állatok alá "almot" szórtak. Reggel-este, sőt napközben is "vazsvelláva"leszedték a trágyát. Naponta kihordták a trágyát vagy ganét a ganérakásra. Ezután "bealmóztak". Az udvaron lévő "szómakaza" sából "horogga" szalmát húztak és "vazsvelláva" hordták be az istállóba és az állatok alá szórták.

H o r o g

Ezután az állatokat megvakarták, megkefélték, ha belefeküdtek a trágyába időnként megmosták. Nagy esőzés idején a lovak lábát a sártól "csutakolással" tisztították meg. /Csutakoláshoz szalmaköteget használtak./

Mialatt a gazda ezt a munkát végezte az állatok etetéséről is gondoskodott.

Bibliográfia: Végh József: Táj- és népkutatás a középiskolában
/Bp. 1942. Államtud.-i Intézet Táj- és Népkutató
Osztálya./

Györfly István - Viski Károly: A magyarság tárgyi
néprajza II. k. /Földművelés/
/Bp. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda/

Fényes Elek: Magyarország Geographiai Szótára
I.k. Pesten, 1851. Nyomatott Kozma Vazulnál.

Adatközlőim: Mezei József /1893/

Göröncsér József /1910/